

2. Політична освіта в Україні: проблеми та перспективи розвитку: концепція політичної освіти в Україні [Електронне джерело] / О.П. Дем'янчук, І.В. Жадан, Ю.Г. Кальниш, І.О. Когут, С.Г. Рябов, Б.Ф. Сагалаков // Лабораторія законодавчих ініціатив. – 2005. – Режим доступу: <http://parlament.org.ua/2005/04/07/political-education-problems-prospects/>.

3. Рябов С. Г. Короткий політологічний словник / С. Г. Рябов, З. І. Тимошенко. – К: РОВО "Укрвузполіграф", 1991. – 95 с.

4. Рябов С. Г. Особливості громадянської освіти у формуванні політичної культури перехідного суспільства [Електронне джерело] / С. Г. Рябов // Наукові записки НаУКМА. – 2004. – Т. 31: Політичні науки. – Режим доступу: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8120/Riabov_Osoblyvosti.pdf.

5. Рябов С. Г. Політологічна теорія держави / С. Г. Рябов. – К.: Тандем, 1996. – 240 с. – (Трансформація гуманітарної освіти в Україні).

6. Рябов С. Г., Томенко М. В. Основи теорії політики / С. Г. Рябов, М. В. Томенко. – К.: Тандем, 1996. – 192 с. – (Трансформація гуманітарної освіти в Україні).

Гринь Анастасія

Концепти громадянської освіти у творчості С.Г.Рябова

Постановка проблеми. Сьогодні в Україні спостерігається значна політична некомпетентність та апатія громадян до суспільних справ, тому все більше науковців та політиків звертають свою увагу на необхідність впровадження повномасштабної програми громадянської освіти в Україні. Незважаючи на те, що перші програми та курси уже були запуснені (У 2000 р. Президією Академії педагогічних наук України було схвалено основні положення «Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української

державності», а також була розроблена Концепцію громадянської освіти в Україні Інститутом громадянської освіти НаУКМА), впровадження громадянської освіти в Україні відбувається дуже повільними темпами. В контексті цих подій, переосмислення творчості професора Рябова набуває актуальності, адже одним з напрямків його досліджень була саме громадянська освіта та її особливості.

Аналіз попередніх досліджень. Незважаючи на свою важливість та актуальність, творчість професора Рябова, особливо в напрямку громадянської освіти, є недостатньо дослідженою в українському науковому колі. Хоча певні науковці, наприклад професор Сахновський та пані Рожанська, рекомендують твори Рябова у якості необхідної літератури для опанування курсу «Громадянська освіта».

Постановка завдання. Ціллю даної статі є виклад та переосмислення ключових концепцій та принципів громадянської освіти на основі проаналізованих статей професора Рябова з метою їх подальшого поширення та популяризації. Окремим завданням є систематизація ідей професора Рябова з метою їх кращого розуміння.

Виклад основного матеріалу дослідження. У своїй творчості професор Рябов широко досліджував питання сутності громадянської освіти, приділяючи увагу перешкодам її становлення в Україні. Одним із ключових питань в його роботах є аналіз результату поширення громадянської освіти, тобто оцінка рис свідомого громадянина. Впродовж всіх робіт, професор Рябов наголошував на відмінності громадянської освіти від політичної пропаганди та розробляв методологію впровадження принципів громадянської освіти в нинішню навчальну систему. Оскільки дослідження громадянської освіти професора Рябова було сконцентровано на Україні і покращенні української громадянської освіченості, то пан Рябов узагальнив результати своїх дослідження,

сформувавши систему особливостей становлення громадянської освіти в перехідних суспільства, схожих до України. Далі в цій статті будуть детально розглянуті найважливіші концепції та рекомендації професора Рябова у сфері громадянської освіти.

Сутність та зміст громадянської освіти

Одним з ключових понять в творчості професора Рябова є розуміння сутності громадянської освіти. Сутність громадянської освіти полягає у культивуванні вартостей прав, свобод і гідності людини, розвитку вміння особистості захищати власні права від зазіхань на них з боку інших людей чи то влади, формуванні громадянської компетентності, прихильності до цінностей демократії, поширенні критичного ставлення людей до уряду й виданих ним постанов і рішень, мотивуванні індивідів до участі у розв'язанні проблем громадського життя. За словами самого професора Рябова: «Мета і сутність демократичної громадянської освіти полягає у формуванні громадянської компетентності - наданні людям знань, необхідних для існування й ефективного функціонування в сучасному суспільстві, життя в умовах державного влаштування, коли доводиться мати справу з владою, з її органами й іншими політичними інституціями, перебувати у взаємодії і відповідальній співпраці з ними» [1, с.3]. Вказуючи саме таку мету, професор Рябов має на увазі не лише наявність цих знань і вмінь лише заради самого знання, а набуття цих компетенцій з метою їх подальшого застосування у своєму в житті. А знадобитись воно може в багатьох аспектах, і задля знання і розуміння, як працює уряд та державні установи, і задля того, щоб контролювати владу у тому, щоб вона не перевищувала свої повноваження, і задля того, щоб активно брати участь в громадянських справах, вміти відстоювати свої інтереси та ефективно їх комунікувати. Професор Рябов підкреслює, що мета громадянської освіти полягає не стільки в знаннях, а в формуванні відчуття вільності. Але

вільності не від зовнішніх пуг, а саме від почуття власної внутрішньої нерішучості та нездатності відчутти власну соціальну значущість, гідність, свободу та рівність у стосунках з іншими. Разом із тим громадянська освіта допомагає сформувати такий морально-духовний стан, в якому громадянин відчуває себе вільно, він відповідальний за себе та за своє суспільство і він вірить в суспільні цінності. Саме такий стан і описується поняттям «громадянськість».

Змістом громадянської освіти має бути не лише знання та вміння, а найголовніше цінності, які людина має засвоїти і по-справжньому відчутти. Це такі цінності як свобода, справедливість, рівність можливостей, здатність жити разом, повага до честі та людських прав, солідарність міжкультурне взаєморозуміння, відданість миру, тощо [1, с.3].

Результат громадянської освіти на рівні особистості

Результатом громадянської освіти, згідно з професором Рябовим, має стати формування людини, якій характерні такі риси, як відчуття власної гідності, шанування прав людини і вміння їх захищати. Мається на увазі, що окрім самого лише знання прав людини, варто ще усвідомлювати їх незаперечну важливість і сприймати їх, як невід'ємну частину нашого життя. Іншою важливою рисою професор Рябов вважає вміння мислити критично і незалежно та вимогливо ставитись до влади. Тобто вміти аналізувати і осмислювати події, орієнтуватись в зовнішньому світі, ставити запитання, шукати на них відповіді і звісно ж робити власні висновки. Головне, в цій рисі- це сприйняття держави, як уповноваженого управляючого справами держави, а не як джерело благодаті чи наприклад загрозу автономії особистості.

Окрім цього, наявність риси відданості демократичним цінностям є показником результативності громадянської освіти. Деталізуючи цю рису професор Рябов звернув увагу, що під відданістю демократичним цінностям

мається на увазі віра в них та прихильність до таких вартостей суспільного життя, як права людини, свобода, справедливість, рівність можливостей, верховенство права та закон слухняність. В цій рисі особливо наголошується на тому, що громадянська освіта є культивуванням віри у цінності демократії та формування готовності індивіда діяти відповідно до вимог законності та справедливості, а не лише засвоєнням певної суми знань.

Далі професор Рябов звертає увагу на таку рису, як політична компетентність та освіченість. В цьому контексті розглядаються такі елементи як базове знання про статус особистості, суспільство і його закони, особливості культури та історії суспільства, в якому людина живе. Окрім цього увага приділяється саме розумінню можливостей громадянина впливати на рішення влади та її дії, усвідомленню можливості брати участь у здійсненні спільних справ.

Наступна розглянута риса громадянина, який успішно опанував базову громадянську освіту, це знання, визнання та дотримання законів. Тобто важливо усвідомлювати і поважати закони, визнавати і шанувати суспільні авторитети та виконувати обов'язки, накладені на нього – усе це описується поняттям законослухняності.

Двома останніми рисами результативної громадянської освіти є толерантність, готовність до компромісу, до розв'язання конфліктів шляхом переговорів та участь у спільних справах. В контексті толерантності це перш за все усвідомлення різноманітності світу, культур, інтересів кожного з народів та готовність до взаємовигідного розв'язання конфліктів. А також залученість особистості до життя громади, участь у розв'язанні спільних проблем і ухвалення суспільних рішень та їх реалізації. Описуючи рису участі у спільних справах, професор Рябов наголошує, що основною домінантою громадянської освіти демократичного суспільства є навчання самоврядуванню,

вмінню вирішувати спільні проблеми: подолання загрози соціальної байдужості та апатії.

Специфіка громадянської освіти в перехідному суспільстві

Говорячи про специфіку громадянської освіти в перехідному суспільстві Сергій Геннадійович пояснює особливості формування та розвитку даного інституту у перехідних суспільствах, а також дає свої рекомендації стосовно більш ефективного його впровадження. Основними концептами в цій підтемі постають відмінність законслухняності та вірнопідданості, відповідальність дій окремих індивідів, політична активність, ставлення громадян до влади та толерантності.

Найперше, що потрібно усвідомити у контексті впровадження громадянської освіти в перехідному суспільстві це те, що така освіта не повинна перетворюватись на знаряддя політичної боротьби, на важіль соціального розшарування. Адже саме це ми і спостерігаємо в перехідних суспільствах, коли найняті «політтехнологи» використовують громадянську освіту з метою використання останньої у партійних перегонах. Ситуація ускладнюється ще й тим, що зазвичай в даному суспільстві не існує протиположного джерела, тобто позапартійної громадянської освіти.

Професор Рябов наголошує, що освіта в перехідному суспільстві має бути спрямована не лише на надання інформації, а і на формування нової системи громадянських цінностей. Складова громадянської освіти, що пов'язана із формування цінностей є не менш важливою, а може навіть і більш важливою ніж компонент пізнання. Особливістю є ще й те, що ці цінності формуються під час переходу від одних цінностей до інших, відмінних. Тут відбувається не чиста заміна цінностей(з «комуністичних» на «капіталістичні» наприклад), а поступовий процес переходу, під час якого людина має сама відійти від старих цінностей, як-от ідеали

боротьби, непримиренності, відмова від особистого заради спільного, заперечення минулого заради майбутнього тощо, переосмислити їх, засвоїти і прийняти нові цінності, позаідеологічні, такі як: міжкультурні цінності прав, свободи, множинності, стабільності, безпеки, рівних можливостей тощо. І звісно важливо, щоб усі ці цінності засвоювались не «примусом», а виключно завдяки власній прихильності людини до цих цінностей. Недостатньо лише бути обізнаним стосовно демократії та прав людини, важливо ще дійсно вірити в них та вважати їх дійсно своїми.

Особливістю суспільної свідомості перехідного типу є те, що така ключова концепція як свобода сприймається суперечно, адже з одного боку потреба людей у свободі є цілком реальною, але ось ставлення до свободи є скептичне у плані, що вона сприймається як недосяжна мрія і громадяни не вірять у її повноцінну реалізацію.

Завдання громадянської освіти згідно з роботами професора Рябова полягає у тому, щоб сформувати ліберальне розуміння свободи, усвідомлення співвідношення між свободою та відповідальністю, свободою та суспільними нормами, свободою та суспільною шкодою та свободою та толерантністю. Головною в цьому контексті має стати ідея, що закони і правові норми є необхідною умовою свободи, а не обмежуючим фактором. Важливим тут є поширення розуміння, що закон оберігає політичну, громадянську та індивідуальну свободу громадянина таким чином, щоб також убезпечити інших від обмеження їхньої свободи.

Специфіка суспільства перехідного типу відбивається також у ставленні до таких ключових понять як законотворчість, відповідальність, політична активність, ставлення громадян до влади та толерантності. Сприйняття декількох із них у перехідному суспільстві та необхідне демократичне сприйняття цих понять описано нижче.

Законослухняність за тоталітарних умов сприймається за принципом «краще покоритись, а то покарають», коли насправді в демократичному суспільстві вона сприймається, як добровільне самообмеження, відмова людини від частинки власної свободи заради спільного порядку.

Відповідальність у суспільстві перехідного періоду є однією з важливих елементів і ціллю громадянської освіти в цьому напрямку є збільшення кількості людей із високим рівнем відповідальності, але відповідальності такої, що походить зсередини, а не стимульована ззовні.

Політична активність визначається професором Рябовим як «готовність, умотивованість і вміння людей самостійно діяти для захисту й задоволення власних інтересів, докладати зусиль для розв'язання проблем, подолання перешкод у досягненні цілей, впливу на ухвалювані суспільні рішення» [1, с.7]

Проблеми розвитку громадянської освіти в Україні

Виходячи з опису того, що є громадянська освіта і як вона має проявлятися, професор Рябов наводить проблеми розвитку громадянської освіти в Україні: а) досі не отримали належного поширення серед педагогів ідеї громадянської освіти та сучасні способи її здійснення; б) громадянська освіта не набула офіційного визнання й запровадження, через це відсутнє її належне організаційне й методичне забезпечення; в) не припиняються спроби надати їй партійно-політичного, пропагандистського значення; г) мають місце дилетантизм і примітивізація уроків громадянськості; д) залишаються невирішеними проблеми фінансування ініціатив у галузі громадянської освіти. Кожну із цих проблем професор Рябов детально характеризує і надає свої рекомендації із вирішення даних проблем.

а) В проблемі недостатнього поширення ідей громадянської освіти серед українських педагогів Рябов наголошує на необхідності популяризації ідей

громадянської освіти. Зробити це можна шляхом загальнонаціональної дискусії, в ході якої потрібно вирішити, що ж таке громадянська освіта, як її сприймати та як її варто здійснювати. Таке розуміння має включати знання улаштування і функцій органів державної влади, формування критичного мислення та навичок взаємодії людей із владою.

б) Щодо офіційного визнання та запровадження громадянської освіти в освітній системі України, то тут професор Рябов наводить три можливі шляхи інтродукції демократичної освіти для молоді, а саме шляхом: а) включення до вже існуючих курсів нових принципів та ідей стосовно демократії у її громадянському змісті б) запровадження нових курсів у рамках вже існуючих дисциплін в) визнання громадянської освіти як самостійної дисципліни.

в) Розвиток громадянської освіти варто спирати на ідею відмінності політичної залученості від громадянської культури. І якщо перша концентрується на політичній пропаганді та прагненні задовольнити чиїсь корпоративні інтереси, то громадянська освіта навпаки стосується формування ставлення людей до державних органів та до влади.

Розвиток громадянської культури в Україні може бути здійснений за умови широкого комплексу позапартійних впливу, створення цілісної системи громадянської освіти, що допоможе ознайомити громадян із демократичними підходами та допоможе побороти такі успадковані характеристики політичної свідомості, як нетерпимість, ксенофобія, абсентеїзм.

г) Значною проблемою є покращення якості викладання громадянських знань у контексті подолання дилетантизму та примітивності. Часто через спрощений підхід до викладання, курси громадянської освіти в закладах перетворюється на нудне читання та переказування законів і цілком демотивує учнів. Натомість викладання

громадянської освіти має викладатись шляхом практичного підходу, таким собі тренінгом з демократії, де будуть формувати громадський дух. Суть цієї концепції полягає у тому, що кожному проблему можна і потрібно вирішувати шляхом взаємної згоди та поважання інтересів усіх.

д) Останньою розглянутою проблемою є нестача фінансування для розвитку громадянської освіти в Україні. Для вирішення цієї проблеми професор Рябов пропонує залучати приватний сектор, для якого вигодами такого вкладення стануть такі речі як реформування суспільства, протидія політичній дестабілізації та загрозам національній безпеці.

Методика сучасної громадянської освіти

Після опису проблем громадянської освіти професор Рябов переходить до методики сучасної громадянської освіти, приділяючи найбільшу увагу саме необхідності гармонійного поєднання індивідуальної та групової роботи, лекційних та інтерактивних занять та безперечно залучення юнацтва до участі в житті громади. Важливий акцент зроблено на осучасненні громадянської освіти і використанні таких інтерактивних методів як робота в групах, ділові ігри, «мозкові штурми», аналіз ситуацій, «круглі столи», дискусії тощо. Потужним засобом навчання громадянськості може стати шкільне самоврядування, основною перевагою якого є привчання молоді з юних років обирати членів самоврядних органів та усвідомлювати необхідність бути представленими в них, культивування демократичної сутності представництва.

Найбільш важливим елементом методики сучасної громадянської освіти є звісно участь в громадському житті, яка є вираженням творчості учнів і разом служить для дидактичних цілей. Ця участь має проявлятися не лише в епізодичних подіях, як збирання макулатури чи прибирання сміття, а і у створенні простору і ресурсів для самостійного розв'язання їх повсякденних проблем.

Наслідком цього стане формування критично мислячих та відповідальних учнів, які зможуть ефективно вирішувати свої проблеми, не чекаючи, поки хтось інший вирішить їх за них.

Абсолютно очевидно, що практичний підхід, а саме практична участь у житті демократичного суспільства – є найбільш дієвою школою демократії. Під час демократизації суспільства, громадянська освіта стає одним із джерелом формування демократичних цінностей громадян.

Висновки. Отже, в даній статі було проаналізовано і систематизовано творчість Сергія Геннадійовича Рябова у контексті громадянської освіти. Розглянуто і широко висвітлено такі теми як: сутність і завдання громадянської освіти та результати впровадження громадянської освіти на індивідуальному рівні. Узагальнено специфіку громадянської освіти в країнах перехідного типу та описано проблеми громадянської освіти в Україні. Спираючись на описані проблеми було представлено розроблену професором Рябовим методику сучасної громадянської освіти. В подальшому важливо продовжувати дослідження робіт професора Рябова з метою імплементації його передових ідей в процесі впровадження громадянської освіти в Україні.

Список використаних джерел

1. Рябов С. Г. Особливості громадянської освіти у формуванні політичної культури перехідного суспільства / С. Г. Рябов // Наукові записки НаУКМА. - 2004. - Т. 31 : Політичні науки. - С. 54-64
2. Рябов С. Г. Громадянська освіта і її роль у демократизації українського суспільства / С. Г. Рябов. // Освіта для демократії. - 1999. - 11 листопада. - С. - Зібрано в зшитку: Публікації про НаУКМА, 1999.